

Tükid Tallinna minevikust

Tallinna ajaloo lugemik. Dokumente

13.–20. sajandini. (Tallinna Linnaarhiivi toimetised, 14.) Koost. Tiina Kala, Juhan Kreem, Lea Kõiv, Kalmer Mäeorg, Anu Mänd, Triin Parts. Toim. Lea Kõiv. Tallinna Linnaarhiiv, Tallinn, 2014, 517 lk.

Dokumendikogumik ei ole raamat, mida loetakse kaanest kaaneni, kui just pole tegemist tööülesande, erandliku ajaloo huvilise või kohusetundliku arvustajaga. Kahtlemata sobib ka „Tallinna ajaloo lugemik” tükikaupa tutvumiseks ja valikuliseks süvenemiseks, aga sel juhul ei pruugi lugeja saada elamust, mida pakub see hoolikalt komponeeritud koguteos tervikuna. Kildudest kokku pandud ajalugu toob minevikust esile tahud ja värvid, mida me ei kohta üldkäsitlustes või temaatilistes monograafiates, vähemalt mitte sellises kirevuses. Raamaturiiulis sobib „Tallinna ajaloo lugemik” kõrvuti kogumikuga „Ajalooarhiivi varasalvest. Dokumente Eesti ajaloost Rootsi ja Vene ajal (17.–20. sajandi algul)”, formaatki on sama. Eesti Ajalooarhiivi 605-leheküljeline lugemik, mis ilmus 2011. aastal, oligi käesoleva teose üks ärgitajaid. Nii on meil nüüd paarik, mis jätkab ja täiendab Hans Kruusi „Eesti ajaloo lugemikku” (3 kd., 1924–1929) ning „Eesti NSV ajaloo lugemikku” (2 kd., 1960–1964). Kruusi valik (197 dokumenti) ulatus aastasse 1882, nüüdkogudeaegne (516 dokumenti) 1917. aasta Veebruarirevolutsioonini, Ajalooarhiivi kogumiku (148 dokumenti) piirdaatumiteks on 1613 ja 1917. Erinevalt viimase temaatilisest jaotusest – (I) küla ja talurahvas, (II) mõis ja aadel, (III) linn ja linlased – peegeldab Tallinna kogumik (129 dokumenti) mõistagi üksnes linna ajalugu ja teeb seda kronoloogiliselt läbi (I) Taani ja orduaja, (II) Rootsi aja ning (III) Vene aja kuni aastani 1917. Paarikuna lubab kaht kogumikku võtta üsna sarnane vormistus: dokumendi juhatab sisse kommentaar, selgitavaid joonealuseid märkusi täiendavad raamatu lõpus lisad ja registrid. Tallinna lugemikku võinuks mahtuda ka illustratsioonide nimekiri, et rikkalik pildimaterjal oleks hõlpsamini leitav. Osa pilte on sealjuures esitatud numereeritud ja kommenteeritud dokumendina, osa – ja sugugi mitte vähem tähtsad või huvipakkuvad – üksnes allkirjastatud illustratsioonina (vrd. nt. Toompea plaani, 1685, lk. 240–241 ja Tallinna plaani, 1869, dokument nr. 116). Raamatule tulevad aga kasuks

viited tähtsamale kirjandusele saatetekstide juures ning bibliograafia, mis ajalooarhiivi lugemikus puudub. Saatetekste ei ole väga raamidesse surutud ja paljud neist kujutavad endast põnevaid detailirohkeid lühiuurimusi teemadel, mis ehk muidu ajalooväljaannetesse ei jõuakski.

Erinevalt ajalooarhiivi kogumikust pole Tallinna lugemiku koostajad end piiranud üksnes oma fondidega, vaid on leidnud lisa Eesti Ajalooarhiivist, Eesti Ajaloomuuseumist, Eesti Kirjandusmuuseumist, Meremuuseumist, Tallinna Linnamuuseumist, EELK Konsistooriumi arhiivist, Rootsi sõjaarhiivist, Hamburgi riigiarhiivist ning mitmest allikapublikatsioonist. Vanemaid kõige olulisemaid dokumente on nende kaante vahel uuesti publitseeritud, osalt ka uuesti tõlgitud, aga suuremalt jaolt on allikate valik värske. Raamatu tiitellehel nimetatud koostajate kõrval on tõlkijate-kommenteerijatena kaasa löönud veel Jüri Kivimäe, Enn Küng, Inna Jürjo, Lauri Suurmaa, Kersti Lust, Mati Kröönström, Küllö Arjakas, Kai Tafenau, Urmas Oolup ja Kaarel Vanamölder. Toimetajana juhtis seda laiahaardelist tööd Lea Kõiv, ja olgu siinjuures taas osutatud raamatu hästi läbi mõeldud valikupõhimõtetele ja ülesehitusele. Linna juhtimist, majandust, tervishoidu, kohtu- ja kaitsekorraldust, ühiskondlikke organisatsioone, seisuslikke ja rahvuslikke grupe, kultuuri-, usu-, haridus- ja argielu on püütud kajastada ajaloolist järjepidevust silmas pidades ning võimalusel esitatud dokumente ja saatesõnu üksteist täiendavate sidusate mosaiigitükkidena. Läbivate teemadena on jälgitud ka linnaelanike pidustusi, toidulauda, kombeid ja kombetust, kriminaalkroonikat ning ajastuomaseid kurioosumeidki, mis tänasele lugejale muige suule toovad. Tallinnas on aegade jooksul juhtunud nii mõndagi ja tehtud tükke, mida lugemiku autorid kohati lausa lustiga taasesitavad. Raamatu lehekülgedel saavad sõna tähtsad ilmalikud ja vaimulikud valitsejad, nagu paavst Gregorius IX ja tema legaati Modena Wilhelm (vrd. Guglielmo di Modena „Eesti ajaloo” II köites, 2012), Martin Luther, ordumeistrid, kuningad, keisrid ja keisrinnad ning viimases dokumendis ka tõusvad Eesti poliitikud (Konstantin Päts, Jaan Teemant, Mihkel Martna, Jaan Anvelt jt.) linnavolikogus 1917. aasta augustis keeleküsümuse üle vaidlemas. Nende kõrval ei jää tähelepanuta kaupmehed ja käsitöölised, aadel, kiriku- ja kooliõpetajad, arstid ja apteekrid, kelmid ja pühakud, vabamüürlased, illusionistid ja kondiväänajad, soldatid ja mereröövlid, vargad ja mõrtsukad, prostituudid ja kes kõik veel linna kõrgseltskonnast põhjakihi urgasteni välja. Kui samas Linnaarhiivi toimetiste sarjas ilmunud ja suurt

tähelepanu pälvinud uuendusliku prosopograafilise koguteose „Kümme keskaegset tallinlast” (2006) puhul märkisid kriitikud, et raamatus pole esitatud ühtki naist ega eesti soost linnaelanikku, siis käesolevas köites on sotsiaalsed, soolised ja rahvuslikud vahekorrad heas tasakaalus. Sellist dokumendivalikut ja ühiskonna ilustamata läbilõiget (vt. ka temaatilise jaotuse registrit lk. 469–470) poleks veel mõnekümne aasta eest kaante vahele lubanud ei tsensuur ega ka arusaamad ajaloost.

Raamatus hõlmatud ajal oli Tallinn saksa või vähemalt saksik linn, ametlikus asjaajamises meestekeskne ja kuni 19. sajandi viimase veerandini valitsemiskorralduse ja traditsioonidega, mis ulatusid keskaega. Leida sellisest pärandist allikaid, mis peegeldavad ajalugu naiste, eestlaste või mõne teise mittedomineeriva grupi vaatenurgast ei olegi nii lihtne ülesanne. Õnnestunud valik on kaks peenes stiilis kirja kuulsal lauljataril Gertrud Elisabeth Mara ja Natalie Elisabeth von Kaulbarsi kirjavahetusest (1822, nr. 107–108), tulvil seltskonnaelu uudiseid ja teateid sõpruskonna tegemistest. Ehk tasuks mõelda tervele raamatule, mis koosneb erakirjadest ja päevikutekstidest, mille kaudu saaks heita sinisele ajaloole pikemas perspektiivis samavõrd intiiimse pilgu. Naisajalugu kohtub linnaeestlusega bordellimääruses „Seadused perrenaesele, kes tüddrokuid peab” (nr. 113, 1854?). Samas on see ja teised kogumikus avaldatud eestikeelsed dokumendid keeleajaloo allikateks. Vanematele eestikeelsetele tekstidele on lisatud tänapäevases keeles versioon. Lugemikku on valitud neli eestikeelset juhuluuletust 17. sajandist (nr. 59–60, 62–63), nende sekka oleks hästi sobinud ka Püha Vaimu pastori Johannes Kohseni luuletus „Oeh wahta Tallinna!”, mis jutustab 1656. aasta katku laastamistööst laadis, mida võiks võrrelda Käsü Hansu Tartu-teemalise „Nutulauluga”.

Omaette meeleoluka kimbu moodustavad Tallinna Eesti Seltsi „Lootus” eestikeelsed dokumendid (nr. 119–120, 124–126), milles kohtame nii jaburaid stseene, et Bornhöhe kuulsuse narride tegemised kahvatuvad. Vanim vene keelest tõlgitud dokument kogumikus on politseimeistri põhjalik topograafilis-statistiline aruanne Tallinnast 1839. aastal (nr. 111), mis on ühtlasi raamatu pikim tekst – 18 leheküljel. Vaatamata Rootsi aja peatükile rootsi keelest tõlgitud dokumente lugemikus pole. Peamiseks põhjuseks on siin asjaolu, et Tallinn säilitas autonoomia ja saksakeelse asjaajamise. Küll aga võinuks mõnevõrra rohkem esile tuua rootslaste osa Tallinna ajaloos. Sama kehtib soomlaste kohta, kelle jaoks keskajal, vähemalt Uusimaal, oli Tallinn lähim suurlinn. Vene komponent Tallinna ajaloos on esitatud adekvaatsemalt.

Suure töö juures pole enamasti pääsu väikeste vigade eest, millest mõnele olgu siinkohal heatahtlikult osutatud. Klaus Kurselli unikaalse kasetohukirja adressaadiks olnud Toompea lossi peamehe nimi (lk. 149) on tänapäevases versioonis Erik Håkansson (Slang), Breemen ja Wehrden (lk. 230) Rootsi kuninga tiitlis tuleks kirjutada Bremen ja Verden, Wilda (lk. 276, märkus 525) peaks selles kontekstis olema Vilnius, Tallinna asehaldur oli vabahärra (parun) Heinrich Johann von Wrangell (vrd. lk. 343, 508) ja küllap oli tänavavaeste nimekirjas (lk. 246) lesknaine Gret, mitte Gert, nii nagu ka kindralleitnant Vladimir Teplovi eluaastad on vaevalt 1961–1924. Tervikuna on raamatu tekstid aga hea asjatundmisega tõlgitud, kommenteeritud ja toimetatud, pakkudes lugejale võimaluse maitsta ajalugu puhtast algallikast. Lugemiku peamiseks sihtgrupiks arvatud ajaloo õppijate ja õpetajate kõrval pakub see mõndagi huvitavat ka ajalooürijatele, kelle teised allikad piirduvad enamasti ikka suhteliselt kitsa ajalõigu ja teemaga. Hea tõlge ei piirdu kunagi keelega, vaid hõlmab ja teeb hoomatavaks ka teise kultuuri, ajalooallikate puhul lisaks kauge ajastu ja mõttemaailma. Allikapublikatsioon on ühelt poolt näide ajaloolase argipäevast, teiselt poolt aga paneb see proovile lugeja, keda üha enam ümbritsevad pealiskaudsed ja vilkuvad digiteksid. Võimalik, et sedasorti raamatut lugema sattuva poliitiku või bürokraadi peas süttib lambike mõttega, et ajaloolase amet pole üksnes „õige” ajalugu lõpuks ometi valmis kirjutada ja pensionile minna, vaid ka hoida, arendada ja edasi anda mineviku lugemise, mõistmise ning vahendamise oskust. Pole kahtlustki, et selle lugemiku leiavad üles kirjanikud, kel vaja ajaloolist olustikku kujutada või huvitavaid tegelasi ja lugusid leida. Olgu lisatud, et kogumikus on palju huvitavaid ja teaberoheid tükke tekstidest, mida võiks tulevikus tervikuna tõlkida ja avaldada, kas või näiteks David Galluse pävaraamat. Lõpuks võiks loota, et allikate süstemaatiline ülavaaatus aitab ette valmistada ka uut Tallinna ajalugu, mis saab sama mitmekesine ja inimliku mõõtmega kui käesolev lugemik. Seda, mida on värskest raamatust arvanud Tõnu Tannberg, Jaan Tamm ja Piret Lotman, saab lugeda Postimehest (20.05.2014), Õpetajate Lehest (30.05.2014) ja ajakirjast Raamatukogu (3/2014).

Aivar Põldvee

Aivar Põldvee

(1962), *PhD*, vanemteadur, Tallinna Ülikooli Ajaloo Instituut, Rütli 6, 10130, aivar.poldvee@tlu.ee